

Examen VWO

2019

tijdvak 1
vrijdag 10 mei
13:30-16:30 uur

Nederlands

Dit examen bestaat uit 36 vragen.

Voor dit examen zijn maximaal 65 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Beantwoord de vragen in goedlopend Nederlands.

Geef niet meer antwoorden (zinnen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één zin wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één zin, wordt alleen de eerste zin in de beoordeling meegeteld.

Het opdringerige heden

(1) De eerste keer dat ik met een echte journalist te maken kreeg, was ik zestien. Het was 1980 en ons schoolkoor zou zingen bij de inhuldiging van koningin Beatrix in de Nieuwe Kerk. Terwijl wij ijverig Mozarts *Krönungsmesse* instudeerden, maakte de Amsterdamse kraakbeweging¹⁾ zich op voor een heel ander soort viering. De kraakbeweging kondigde, onder de leus 'Geen woning, geen kroning', nieuwe rellen aan bij de inhuldiging van koningin Beatrix der Nederlanden en de linkse media, in die tijd nooit te beroerd om een tegencultureel vuurtje verder op te stoken, schreven de maanden voor de plechtigheid het ene na het andere met de krakers sympathiserende stuk.

(2) Zo kwam er bij ons op school een journaliste van *Vrij Nederland* langs. Ik werd, samen met een klasgenoot, door de leraren naar voren geschoven om met haar te praten. Wat wij van het aangekondigde kroningsoproer vonden, vroeg zij. Mijn klasgenoot zei ronduit dat de krakers tuig waren en dat ze wat hem betreft tegen de muur gezet mochten worden. Ik sputterde tegen en zei dat ik wel begrip kon opbrengen voor de woede van de krakers, maar niet voor hun methoden. Toen de week daarop de nieuwe *Vrij Nederland* verscheen, las ik hoe mijn klasgenoot pontificaal werd geciteerd. Zijn uitspraak dat de krakers tegen de muur moesten, was er uitgelicht. Ik kwam in het hele stuk niet voor.

(3) Nieuws is van oudsher een markt en journalisten weten al heel lang dat

je klanten lokt met emoties. Aandacht voor misdaad en mirakels, boeven en baby's bestaat al sinds jaar en dag. De emotionalisering van de media is de afgelopen decennia echter flink toegenomen. Niet de leugen maar de emotie regeert. Sla nu een krant open en je ziet, zeker in het weekend, hoe op allerlei manieren onze emoties worden aangesproken. In grote reportages komen volop 'gewone' mensen aan het woord, vaak bewogen slachtoffers of gedupeerden. Er zijn de interviews met Bekende Nederlanders, die ontboezemingen doen over al het menselijke leed dat je maar kunt bedenken. In de weekendbijlagen vind je de ik-stukken waarin journalisten uitweiden over persoonlijke zielenkwellingen.

(4) Op die manier wordt niet alleen het hoofd, maar ook het hart en de buik van de lezer bediend, een ambitie die inmiddels door alle kranten wordt gekoesterd. Maar kranten besteden niet alleen steeds meer ruimte aan zogenaamd 'zacht' nieuws, ook het 'harde' nieuws is vaak emotioneel gekleurd. De maatschappelijke thema's worden gepresenteerd via protagonisten uit één stuk: de tegenstander van een asielzoekerscentrum is massief tegen en alleen boos, de voorstander is louter voor en heet elke vluchteling welkom. De polarisatie in de samenleving wordt zo weerspiegeld en ook versterkt in verhalen die juist de uitersten belichten.

(5) Die emotionalisering van het harde nieuws zie je terug in tenden-

85 sen die alleen maar sterker worden:
de nadruk op het conflict en de ont-
hulling van schandalen; de sensatio-
nalisering, als het om grote rampen
gaat; de subjectivering, bijvoorbeeld
90 in de ik-stukken waarin journalisten
uiteenzetten wat ingrijpend nieuws
met hen doet; de individualisering of
personalisering van problemen. Hoe
complexer de kwestie, hoe groter de
95 behoefte haar op te hangen aan
aanwijsbare, liefst bekende publieke
figuren. Het maakt allemaal dat, hoe
pijnlijk en belangwekkend de inhoud
ook kan zijn, de grens tussen nieuws
100 en entertainment vervaagt.

(6) De manier waarop media omgaan
met emoties doet mij denken aan de
film *Inside Out*. In deze veelgeprezen
animatiefilm verhuist het elfjarige
105 meisje Riley met haar ouders van
een lommerrijke buitenwijk naar de
grote stad San Francisco. Het is een
triviaal verhaal over verlies; het echte
drama vindt dan ook in Rileys hoofd
110 plaats. In de film wordt dat verbeeld
door een controlekamer waarin elk
poppetje een aparte emotie voorstelt:
Vreugde, Boosheid, Afkeer, Angst en
Verdriet. Elk van die poppen probeert
115 ieder voor zich op de knoppen te
drukken. In het hoofd van Riley zie je
een oorlog der instincten. Er is geen
regisseur. Het nieuws lijkt maar al te
vaak op Rileys controlekamer: de
120 basisinstincten strijden om voorrang,
de rede speelt een ondergeschikte
rol. Wat ook opvalt: de emoties zijn
enkelvoudig en staan lijnrecht tegen-
over elkaar. Onversneden woede
125 strijdt tegen onbepert mededogen,
argwaan tegen goedgelovigheid. Dat
gevoelens meestal veel gemengder
zijn, lijkt naar de achtergrond te ver-
dwijnen.

130 (7) De media brengen ook de
nuance, maar vaak wel pas nadat

eerst het schrille beeld is neergezet.
Graag wordt de mantra herhaald dat
'de' media niet bestaan, dat er een
135 levensgroot verschil is tussen de
kwaliteitskrant en de onderbuik die je
in sommige online media en op de
sociale media aantreft. Dat is hele-
maal waar – en toch ook niet, want
140 zeker als het om *breaking news* gaat,
is de algehele mediastorm die op-
steekt zo heftig, de aandacht zo mas-
saal dat er geen ontkomen aan is en
de enkelvoudige gevoelens de over-
145 hand krijgen.

(8) Misschien zijn onze reacties op
pijnlijk nieuws hoe dan ook beangsti-
gend. Ingrijpende gebeurtenissen
roepen vanzelfsprekend emoties op,
150 de journalistieke storm is de mega-
foon die de emoties versterkt. Bij de
snelheid van het live zijn is het ook
geen wonder dat de primaire gevoe-
lens – angst, woede, verbijstering –
155 in de verslaggeving overheersen. Er
is nog niet de mogelijkheid afstand te
nemen, te reflecteren en de dingen in
perspectief te plaatsen. Maar ook bij
gevoelige maatschappelijke thema's
160 die niet *breaking* zijn, zie je dezelfde
overdaad aan media-aandacht en de
dominantie van de enkelvoudige
emoties.

(9) Maar zitten aan die emotionali-
sering in de media geen haken en
165 ogen? In de eerste plaats lijkt de
gretigheid waarmee media op ge-
polariseerde onderwerpen springen –
immigratie, integratie, islam – de
170 polarisatie te versterken. In de twee-
de plaats werkt de nadruk op het
conflict en schandalen, zeker als het
om politiek en bestuur gaat, cynisme
in de hand. In de derde plaats is het
175 de vraag hoeveel aan hevige emotie
gepaard nieuws wij kunnen ver-
dragen.

(10) In zijn recente boek *Tijd. Hoe tijd en mens elkaar beïnvloeden* stelt de Duitse filosoof Rüdiger Safranski dat onze tijd gekenmerkt wordt door 'presentisme'. Doordat de media ons *in real time* vertellen wat er over de hele wereld gebeurt, leven we in een permanent gelijktijdig heden waarin we geen afstand van gebeurtenissen kunnen nemen. Hij geeft het mooie voorbeeld van de dichter Schiller die ten tijde van de Franse Revolutie hoort dat de koning ter dood is veroordeeld. Hij wil naar Parijs vertrekken, de revolutionairen op een ander idee brengen. Maar het is al te laat: op het moment dat het bericht hem bereikt, is de koning al dagen geleden onthoofd. Hoe anders is het nu. De media zijn verlengstukken van onze zintuigen geworden en we worden voortdurend gevoed met nieuwe prikkels.

(11) Volgens Safranski zijn we inmiddels verslaafd aan sensaties en verlangen we een steeds hogere dosis opwindning. We worden daarbij met zo veel emotionele prikkels geconfronteerd dat we ze niet meer kunnen omzetten in handelingen. Maar we moeten toch iets met al die prikkels. "Men wordt gevoelloos, stompt af", schrijft Safranski. "En toch zal de voortdurende opwindning wel sporen nalaten, ze slaat ergens in ons neer en vormt een haard van onrust met vrijbeweeglijke opwindingsbereidheid, slechts losjes met de betreffende objecten verbonden. (...) Zo ontstaat het opdringerige heden van een geglobaliseerde realiteit als opwindingsstheater."

(12) Voor de film *Inside Out* werd gebruikgemaakt van de recente inzichten in de psychologie en neurobiologie. In de geschiedenis van het westerse denken worden emoties als

vijanden van de rede gezien, vertelden de betrokken psychologen in *The New York Times*, maar het is omgekeerd: emoties organiseren het rationele denken eerder dan dat ze het ontwrichten. Ze gaven wel toe dat ze liever méér emoties een rol hadden laten spelen in Rileys hoofd, maar meer dan vijf overzichtelijke karakters, dat bleek te veel voor goed drama. *Inside Out* is toch een subtiele film doordat, met dank aan de psychologen, duidelijk wordt dat emoties niet op zichzelf staan, geen rivalen zijn. Uiteindelijk leert Riley vrede te hebben met de verhuizing, als vreugde, verdriet en boosheid samenwerken. Enkelvoudige emoties zijn zo in een complexe emotie veranderd.

(13) De emotionalisering laat zich niet meer terugdringen, dat zou zelfs niet wenselijk zijn. In de hedendaagse filosofie, psychologie en neurowetenschappen is er het besef dat emoties aanzetten tot maatschappelijke betrokkenheid. Media kunnen laten zien wat er in de hoofden van mensen omgaat en daarmee aanzetten tot empathie.

(14) Voor het artikel *Journalism and the Power of Emotions*, gepubliceerd in *Columbia Journalism Review*, hielden de auteurs meer dan zestig psychologische en neurowetenschappelijke studies tegen het licht. Wat blijkt? Ons brein is van nature tot empathie geneigd, maar ons inlevingsvermogen groeit aanzienlijk als we meer informatie over anderen krijgen. Daar hebben we tijd voor nodig. Geen wonder dat het artikel uitmond in een pleidooi voor journalistieke verhalen waarvoor de tijd en de ruimte is genomen.

(15) Journalistiek heeft dus baat bij vertraging, want waarom zouden alle

media zich in de ratrace moeten
storten om de snelste te zijn? Maar
vooral zouden journalisten de enkel-
275 voudige emoties, het simpele verhaal

met eendimensionale protagonisten,
moeten wantrouwen. Dat bestaat
alleen in fictie. En dan is het nog
slechte fictie ook.

naar: Xandra Schutte

uit: De Groene Amsterdammer, 4 mei 2016

Xandra Schutte (1963) is journalist. Sinds 1 juni 2008 is zij hoofdredacteur van het opinieweekblad De Groene Amsterdammer.

noot 1 Kraken is het in gebruik nemen van een op dat moment leegstaand gebouw zonder dat daarvoor toestemming is gegeven.

Tekst 1 Het opdringerige heden

Tekst 1 kan door middel van onderstaande kopjes in achtereenvolgens vijf delen worden onderverdeeld:

deel 1: Inleiding

deel 2: Toenemende emotionalisering

deel 3: Enkelvoudige emoties

deel 4: Complexe emoties

deel 5: Aanbeveling

1p 1 Bij welke alinea begint deel 3 'Enkelvoudige emoties'?

1p 2 Bij welke alinea begint deel 4 'Complexe emoties'?

“De media brengen ook de nuance, maar vaak wel pas nadat eerst het schrille beeld is neergezet.” (regels 130-132)

1p 3 In welke twee van de onderstaande zinnen uit alinea 4 wordt dit “schrille beeld” het duidelijkst gekenschetst? Noteer de nummers.

- 1 Op die manier wordt niet alleen het hoofd, maar ook het hart en de buik van de lezer bediend, een ambitie die inmiddels door alle kranten wordt gekoesterd. (regels 64-68)
- 2 Maar kranten besteden niet alleen steeds meer ruimte aan zogenaamd 'zacht' nieuws, ook het 'harde' nieuws is vaak emotioneel gekleurd. (regels 68-72)
- 3 De maatschappelijke thema's worden gepresenteerd via protagonisten uit één stuk: de tegenstander van een asielzoekerscentrum is massief tegen en alleen boos, de voorstander is louter voor en heet elke vluchteling welkom. (regels 72-78)
- 4 De polarisatie in de samenleving wordt zo weerspiegeld en ook versterkt in verhalen die juist de uitersten belichten. (regels 78-82)

- 2p 4 In alinea 6 van tekst 1 wordt de emotionele lading die aan nieuws wordt meegegeven, vergeleken met de emoties van Riley in de film *Inside Out*.
 4 Neem de rechterkant van onderstaand schema over en citeer daar drie andere zinsgedeelten uit alinea 6 die inhoudelijk overeenkomen met de zinnen aan de linkerkant.

<i>Inside Out</i>	nieuws
1 In de film wordt dat verbeeld door een controlekamer waarin elk poppetje een aparte emotie voorstelt: Vreugde, Boosheid, Afkeer, Angst en Verdriet. (regels 110-114)	1 emoties ...
2 In het hoofd van Riley zie je een oorlog der instincten. (regels 116-117)	2
3 Er is geen regisseur. (regels 117-118)	3

- 1p 5 Tekst 1 heeft als titel 'Het opdringerige heden'.
 5 Wat blijkt deze titel, na lezing van de tekst, aan te geven over presentisme (regel 182)?
 Deze titel geeft aan dat het presentisme ervoor zorgt dat in de media
 A aan feiten minder belang wordt gehecht.
 B de ruimte voor reflectie verloren gaat.
 C snelheid het wint van zorgvuldigheid.

- In alinea 10 tot en met 14 van tekst 1 worden inzichten van Safranski met betrekking tot emoties besproken evenals inzichten vanuit de moderne psychologie en neurobiologie.
- 2p 6 Noem twee inzichten van Safranski met betrekking tot emoties die verschillen van de inzichten vanuit de moderne psychologie en neurobiologie.
- 2p 7 Noem uit de moderne psychologie en neurobiologie twee inzichten met betrekking tot emoties die verschillen met de inzichten van Safranski.

- 1p 8 Wat is de les die de media uit de film *Inside Out* kunnen trekken, gelet op alinea 12 van tekst 1?
- A De media zouden meer aandacht aan het rationele denken moeten schenken.
  - B De media zouden meer recente wetenschappelijke inzichten moeten gebruiken.
  - C De media zouden minder afstandelijk over actuele problemen moeten schrijven.
  - D De media zouden minder snel voor een eenzijdige benadering moeten kiezen.

In alinea 10 van tekst 1 wordt het begrip 'presentisme' besproken. Daarbij wordt het voorbeeld van de dichter Schiller en de onthoofding van de Franse koning gegeven. Een kritisch lezer zou kunnen opmerken dat dit voorbeeld de essentie van het begrip 'presentisme' niet goed duidelijk maakt.

- 1p 9 Waaruit kan de lezer dat opmaken?
- A Doordat hij ver moest reizen, had Schiller geen tijd voor nuance en reflectie.
  - B Het voorbeeld laat zien wat er gebeurt als er geen sprake is van presentisme.
  - C In de tijd van Schiller was men niet voortdurend op zoek naar nieuwe, steeds heftiger prikkels.
  - D Juist als dichter moest Schiller voortdurend afstand nemen van de alledaagse politiek.

Hieronder staan acht zinnen in alfabetische volgorde.

- 2p 10 Noteer de letters van de vier zinnen die zeker in een samenvatting van de tekst moeten worden opgenomen.
- a Alleen bij *breaking news* krijgen enkelvoudige emoties de overhand.
  - b De journalistiek heeft meer baat bij reflectie dan bij snelheid.
  - c De moderne tijd wordt gekenmerkt door 'presentisme'.
  - d Het nieuws raakt verschaald door de focus op niet-complexe emoties.
  - e In de media krijgen ongenueanceerde meningen voorrang.
  - f In grote reportages komen volop 'gewone' mensen aan het woord.
  - g Journalisten schrijven graag ongenueanceerd over kraken en ander strafbaar gedrag.
  - h Voor *Inside Out* werden psychologische en neurobiologische inzichten gebruikt.
- 2p 11 Welke uitspraak geeft het best de strekking van tekst 1 weer?
- De media moeten in hun nieuwsvoorziening
- A de actualiteit verbinden met de complexe emoties van betrokkenen.
  - B het verschil tussen nieuws en entertainment duidelijker aangeven.
  - C naast het hoofd ook het hart en de buik van de consument bedienen.
  - D niet almaar sterkere prikkels aanbieden aan hun publiek.

In tekst 1 worden aspecten beschreven die kenmerkend zouden zijn voor de hedendaagse media. Vanaf alinea 13 worden er in de tekst aanbevelingen gedaan die gericht zijn op een situatie waarnaar de media moeten streven.

- 5p 12 Noem kenmerken van de huidige en de gewenste situatie in de media. Neem daartoe onderstaand schema over en vul het verder in.

	huidige situatie	gewenste situatie
de werkwijze van de media	1a	1b
de aard van de emoties in het nieuws	2a	2b
het effect bij de lezers	3a versterking van de polarisatie	3b

tekstfragment 1

“Samenvattend,” besluit psychologe Elly Konijn haar rede, “de emotionele reactie van het individu op dat wat de media hem voorspiegelen, bepaalt in hoeverre die media hem bewegen naar dat beeld te handelen. En dan gaat het niet zozeer om het tijdelijk meeleven met het personage, maar meer om hoe die emotionele reactie een uiting is van de eigen wensen, verlangens en behoeften en hoe die de diepere lagen aanspreekt, de snaren raakt. Inderdaad, het woord ‘emotie’ is niet voor niets afgeleid van het Latijnse *emovere* – het in beweging komen. Door de emotie brengen media ons in beweging.”

naar: Chris van der Heijden

bron: <http://www.journalismlab.nl/>

- 1p 13 Tekstfragment 1 gaat in op het gedachtegoed van psychologe Elly Konijn. Citeer uit het tekstgedeelte van de alinea’s 11 tot en met 15 van tekst 1 de zin die de strekking van tekstfragment 1 het best samenvat.

Tekstfragment 1 wijkt op één punt inhoudelijk af van wat in alinea 13 van tekst 1 wordt gesteld over emotionele reacties van het individu op dat wat de media hem voorspiegelen.

- 2p 14 Welk verschil is er op dit punt tussen tekstfragment 1 en alinea 13 van ‘Het opdringerige heden’? Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

“Op die manier wordt niet alleen het hoofd, maar ook het hart en de buik van de lezer bediend, een ambitie die inmiddels door alle kranten wordt gekoesterd.” (regels 64-68)

2p 15 Geef van elk van de onderstaande woorden en woordgroepen uit tekst 1 aan of dit vooral geassocieerd wordt met het hoofd (A), dan wel met het hart en de buik (B) van de lezer, gelet op de tekst.

Neem daartoe onderstaande nummers over en noteer telkens A of B.

- 1 ontboezemingen (regels 57-58)
- 2 ‘zacht’ nieuws (regel 70)
- 3 nuance (regel 131)
- 4 vertraging (regel 271)

tekstfragment 2

(1) Misschien moeten we beginnen met te erkennen dat we alle ellende die vandaag op ons afkomt niet zelf waarnemen, laat staan persoonlijk meemaken. Sterker: met dat ‘zelf’ gaat het veelal prima. Jaar in, jaar uit, laat het Centraal Planbureau weten dat we het humeur van de gemiddelde Nederlander kunnen samenvatten als ‘met mij gaat het goed, maar met ons gaat het beroerd’. Blijkbaar worden we vooral zo somber door wat anderen ons vertellen. En die anderen, dat zijn de nieuwsgagers van de media. Dat ze ons zo de put in werken, heeft niet alleen te maken met de aard van de berichten die aangrijpend zijn, zoals terreuraanslagen. Nee, ze hebben veeleer te maken met een hardnekkige wet in de journalistiek: *‘if it bleeds, it leads’*¹.

(2) Jammer genoeg zijn journalisten die research naar terreur verrichten zeldzaam. In de vijftien jaar die vergingen van de aanslagen van september 2001 tot en met maart 2016 stierven in de Europese Unie 577 mensen door terroristisch geweld. Maar in de vijftien jaar daarvoor, dus van 1985 tot 2001, maakten terroristen in Europa nog 2120 dodelijke slachtoffers. De kans dat we in een terroristische aanslag om het leven komen, was sinds 9/11 een heel stuk kleiner dan in de rustige jaren negentig.

naar: Ralf Bodelier

uit: De Groene Amsterdammer, 31 mei 2016

noot 1 De uitdrukking *‘if it bleeds, it leads’* is te vertalen als ‘als het bloedt, is het goed’. Bedoeld wordt, dat nieuwsberichten over ongelukken en geweld doorgaans de meeste aandacht krijgen.

In zowel tekstfragment 2 als alinea 5 van tekst 1 wordt ingegaan op de huidige werkwijze van journalisten.

- 1p 16 Benoem een overeenkomst in de huidige manier van werken van veel journalisten volgens tekst 1 en tekstfragment 2. Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

In zowel tekst 1 als tekstfragment 2 wordt gepleit voor eenzelfde journalistieke benadering.

- 1p 17 Welke benadering is dat?
Geef antwoord in één zin.

tekstfragment 3

(1) Dat we afhaken wanneer we de resultaten van onze inspanningen niet zien, wordt bevestigd door de Britse onderzoekers David Hudson en Jennifer van Heerde. Zij wilden, heel concreet, weten of grootgebruikers van kranten en nieuwsrubrieken op televisie zich meer betrokken voelden bij de bestrijding van wereldwijde armoede. Intuïtief zou je denken van wel, want wie meer nieuwsberichten leest, of meer beelden ziet van mensen in abjecte armoede, zou eerder overeind moeten komen om er iets tegen te doen. Zo gaat het dus niet, ontdekten Hudson en Van Heerde. Het effect is eerder omgekeerd. Hoe meer beelden en nieuwsberichten over armoede we over ons heen krijgen, hoe passiever wij worden.

(2) De vraag is natuurlijk welke beelden en verhalen de meesten van ons dan horen, zien en lezen. Ook dat onderzochten Hudson en Van Heerde. Het merendeel van de beelden en verhalen over armoede die de nieuwsmedia de wereld in slingeren, is "negatief, sensationeel en sterk versimpeld". "Het gevolg is dat de media het vertrouwen van mensen wegnemen dat het armoedeprobleem kan worden opgelost." Mensen echter die hun informatie over armoede niet direct uit de media halen, maar via het onderwijs, boeken of hulporganisaties krijgen, bleken daarentegen veel meer betrokken in de bestrijding ervan.

naar: Ralf Bodelier

uit: De Groene Amsterdammer 31 mei 2016

- 1p 18 Citeer uit de alinea's 10 tot en met 12 van tekst 1 de zin die overeenkomt met het eerste onderzoeksresultaat van Hudson en Van Heerde uit tekstfragment 3: "Hoe meer beelden en nieuwsberichten over armoede we over ons heen krijgen, hoe passiever wij worden."

Het tweede onderzoeksresultaat in tekstfragment 3 laat zien onder welke journalistieke voorwaarden de lezers wél tot betrokkenheid en empathie aangezet worden. Hetzelfde is het geval in alinea 12 tot en met 15 van tekst 1.

- 3p 19 Benoem de condities waaronder empathie geen kans of juist wel kans van slagen heeft volgens tekst 1 en volgens tekstfragment 3. Neem daartoe onderstaand schema over en vul het verder in.

	tekst 1	tekstfragment 3
Empathie heeft geen kans van slagen als de lezer zich laat leiden door:	1a	1b
Empathie heeft wel kans van slagen als de lezer zijn informatie haalt uit:	2a	2b

De Kunst en de Regels

(1) Een lacune in mijn opleiding die tegenwoordig niet meer mogelijk is: op internet wemelt het van de leesdossiers waarin scholieren een
5 samenvatting plus exegetische geven van literaire werken. Het is maar dat u het weet, mocht u ook iets in te halen hebben.

(2) De kernregel uit het bekende
10 zestiende-eeuwse mirakelspel¹⁾ *Mariken van Nimwegen* is een noodkreet die vreemd eigentijds aandoet: “Door d’onkonstige gaat die konste verloren”²⁾. Mariken heeft het over de
15 ‘seven vrie consten: rethorijcke, musijcke, logica, gramatica ende geometrie, arismetica ende alkenie’³⁾. Ik zou daar vijf eeuwen
20 onderzoek, zorg en zo meer aan willen toevoegen. Wie daarvan de kunst niet verstaat, kan volgens Mariken slechts schade aanrichten. Het is dus een oude, maar helaas
25 brandende kwestie.

(3) Een paar voorbeelden uit de zorg. Een huisarts meldt dat hij vijf A4’tjes

moest invullen om dieetvoeding voor een terminale patiënt te bemachtigen. De minuten-registratie van zorg
30 ‘achter de voordeur geleverd’ is berucht. Hoe moet de tijd van de ingang van een flat naar de patiënt op de tiende etage geregistreerd
35 worden – wat geldt hier als voordeur? Of het consult met de huisarts op diens kantoor, wat dus geen achter de voordeur geleverde zorg is? De regels van hen die de kunst
40 niet verstaan, staan hier de kunst van goede zorg in de weg.

(4) Het nare is dat de regels het snelst groeien waar ze de meeste schade aanrichten. Waarom? Noem
45 het de Wet van Mariken. Ze draait om het begrip *tacit knowledge*⁴⁾, een idee van Michael Polanyi. Het gaat om ervaringskennis die niet in een boekje is op te schrijven en die niet
50 overdraagbaar is door een paar uur instructie of een korte inwerkperiode. Vakken vullen, bollen pellen en boompjes stekken vergen vrijwel geen ervaringskennis (ik kom uit de

55 buurt van Boskoop, dus ik spreek uit
ervaring). Je kunt vanaf dag één aan
de slag. Voor meesters en juffen,
wetenschappers en verzorgenden is
dat wel anders – en de lijst is natuur-
60 lijk veel langer. Wat is immers een
goede docent, verzorgende, of
onderzoeker? Dat is lastig te zeggen
– en dus is er volop ruimte voor
regels die dat specificeren. (Denkt u
65 dat zulke regels er ook zijn voor
onkruidwieders en vakkenvullers?
Welnee. Daar zie je direct of het werk
goed gedaan is.)

(5) Tegelijk zijn regels het schade-
70 lijkst juist daar waar veel ervarings-
kennis is. De regels van onwetende
buitenstaanders dwingen de er-
varingsdeskundigen hun werk naar
de verkeerde maatstaven te beoor-
75 delen en uit te voeren, en daar
bovendien veel tijd aan te besteden.
Denk aan het construeren van rang-
lijstcriteria, het tellen van stappen en
minuten, en het aanvinken van vak-
80 jes in grote tabellen (ik spreek op-
nieuw uit ervaring). Meestal zonde
van de tijd, en geen kunst. Maar er is
meer.

(6) Weet u wie daar het slechtst
85 tegen kunnen? Juist, de meest
'konstigen'. De mensen die om de
leerlingen het onderwijs in gingen,
die uit nieuwsgierigheid wetenschap-
per werden, en die in de zorg werken

90 omdat ze willen verzorgen. Dat zijn
de mensen die de moed het eerst in
de schoenen zakt. De regels groeien
niet alleen sneller waar meer er-
varingskennis aan het werk is, maar
95 ze jagen er ook juist de mensen met
passie en toewijding weg.

(7) Dat is geen toeval. Het opbouwen
van ervaringskennis vraagt intrin-
sieke motivatie. Wie intrinsiek ge-
100 motiveerd is, ontleent bevrediging
aan werk dat goed gedaan wordt. En
wordt dus sneller gedemotiveerd
door regels die het verkeerde eisen
en meten. Die persoon kan het niet
105 opbrengen nóg eens de les aan te
passen aan de Citotoets, de ver-
goedingscriteria van de verzekeraar
na te kijken, of de impactscore van
een wetenschappelijk tijdschrift te
110 vermenigvuldigen met het aantal
publicaties. Die gaat dan maar iets
anders doen.

(8) Maakt u zich geen zorgen om de
anderen, de mensen die werk vooral
115 als bron van inkomsten zien. Zij red-
den het wel. Maar wees eerlijk: dit
zijn de 'onkonstigen'. Waar zij de
regels gaan bepalen – en, als het
even kan en met de beste bedoe-
120 lingen, ook uitbreiden, 'optimaliseren'
en in 'targets' vertalen – daar wordt
het slecht toeven. Daar gaat de
'kunst' verloren, leert ons de Wet van
Mariken.

naar: Dirk Bezemer

uit: www.groene.nl, 25 november 2015

*Dirk Bezemer is hoogleraar aan de Faculteit Economie en Bedrijfskunde van
Rijksuniversiteit Groningen. Hij publiceert regelmatig columns in het
opnieuwweekblad De Groene Amsterdammer.*

- noot 1 mirakelspel: een middeleeuwse vorm van toneel waarin een heiligenleven wordt verbeeld of waarin een wonder centraal staat.
- noot 2 'Door d'onkonstige gaat die konste verloren' betekent vrij vertaald: Door de onkundigen gaat de kunst verloren.
- noot 3 'seven vrie consten: rethorijcke, musijcke, logica, gramatica ende geometrie, arismetica ende alkenie' betekent: de zeven vrije kunsten: retorica, muziek, logica, grammatica en meetkunde, rekenkunde en alchemie.
- noot 4 *tacit knowledge*: kennis die alleen dankzij ervaring kan ontstaan en vaak intuïtief wordt toegepast.

Tekst 2 De Kunst en de Regels

- 2p 20 In alinea 4 van tekst 2 wordt het begrip *tacit knowledge* geïntroduceerd. Welke vier van onderstaande groepen zouden beschikken over *tacit knowledge*, gelet op de strekking van de tekst? Kies uit: bollenpellers, buitenstaanders, 'konstigen', managers, onderwijzers, 'onkonstigen', patiënten, scholieren, verzekeraars, verzorgenden en wetenschappers.
- 2p 21 De titel van tekst 2 luidt 'De Kunst en de Regels'. Leg uit wat de verhouding is tussen de Kunst en de Regels, gelet op de strekking van de tekst. Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 15 woorden.
- 1p 22 Wat is het tekstdoel van tekst 2, gelet op de strekking van de tekst? 'De Kunst en de Regels' is een
- A beschouwing, want de kernregel uit Mariken van Nimwegen wordt vanuit verschillende invalshoeken in een moderne context geplaatst.
  - B beschouwing, want van diverse beroepen in onderwijs, onderzoek en zorg wordt bekeken of de Wet van Mariken erop van toepassing is.
  - C betoog, want aan de hand van de Wet van Mariken wordt gepropageerd dat het snel groeiende aantal regels bij ervaringsberoepen een kwalijke zaak is.
  - D betoog, want door het geven van schrijnende voorbeelden wordt bepleit dat we werk niet vooral als bron van inkomen moeten zien.

In alinea 4 en 5 van tekst 2 komen de praktijkgerichte en de ervaringsgerichte beroepen aan de orde. Tussen beide groepen staan enkele inhoudelijke tegenstellingen centraal.

- 3p **23** Noem drie van deze inhoudelijke tegenstellingen. Neem daartoe onderstaand schema over en vul het in.

praktijkgerichte beroepen	ervaringsgerichte beroepen
1a)	1b)
2a)	2b)
3a)	3b)

In alinea 4 en 5 van tekst 2 wordt de Wet van Mariken besproken. Deze bestaat uit twee wetmatigheden.

- 4p **24** Benoem elk van deze wetmatigheden en leg voor elk van deze wetmatigheden uit wat de oorzaak ervan is.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 80 woorden.

In alinea 4 tot en met 8 van tekst 2 wordt de houding besproken die de 'konstigen' en de 'onkonstigen' innemen ten aanzien van werk dat *tacit knowledge* vereist.

- 4p **25** Neem onderstaand schema over en benoem wat volgens tekst 2 de essentiële verschillen in houding zijn tussen de leden van de twee groepen ten aanzien van werk dat *tacit knowledge* vereist.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

de 'konstigen'	de 'onkonstigen'
1a	1b
2a	2b

- 2p **26** Wat wordt er, gezien de strekking van tekst 2, in deze tekst bepleit?
- A dat de beoordeling van werk alleen wordt uitgevoerd door mensen die dat werk zelf doen of gedaan hebben
  - B dat 'konstigen' meer tijd aan hun werk moeten kunnen besteden en daarom met rust moeten worden gelaten
  - C dat voor alle beroepen dezelfde regels en beoordelingsnormen gaan gelden
  - D dat werk waarvoor veel ervaringskennis nodig is, moet worden beoordeeld aan de hand van normen die door vakgenoten zijn opgesteld

tekstfragment 4

(1) Jos de Blok, directeur van Buurtzorg, houdt vast aan het principe van kleinschaligheid. Veel thuiszorgondernemingen gaan volgens hem onderuit door een topzwaar apparaat, dat vooral gericht is op het controleren van het personeel. (...)

(2) “Mensen die ver afstaan van de dagelijkse praktijk, bedenken oplossingen, altijd uitgedrukt in geld, die los staan van de werkelijke problemen. De budgetten staan centraal, de uurtarieven, de productienormen, maar de vraag naar de beste weg voor de betrokken persoon komt nauwelijks aan bod. Dit zie je in de hele wereld terug en ik word overal uitgenodigd erover te spreken, van China en Japan tot Canada en Finland.

(3) Vanaf de jaren tachtig heeft in veel landen de gedachte postgevat dat je door bedrijfsmatig handelen komt tot betere oplossingen, meer kwaliteit en lagere kosten – wat je dan door allerlei marktprikkels afdwingt. Maar in al die landen zie je het omgekeerde gebeuren. De kosten zijn gestegen en er heerst ontevredenheid bij cliënten en professionals.”

*naar: Stevo Akkerman
uit: Trouw, 1 maart 2016*

- 2p 27 Citeer uit tekstfragment 4 de zin die het best aansluit bij de hoofdgedachte van tekst 2.

In alinea 3 van tekstfragment 4 worden twee nadelen van de huidige praktijk genoemd die niet, of slechts impliciet in tekst 2 aan de orde komen.

- 2p 28 Welke nadelen zijn dat?

Wat is daar nou erg aan?

(1) Van een filosoof zou je het misschien niet verwachten, maar in het laatste nummer van *Filosofie Magazine* zegt Bas Haring het volgende: “Praten over wat waarde heeft, is vrijblijvend. Gedrag, zoals geld betalen, laat zien wat we werkelijk van waarde vinden.”

(2) Dat is op zijn minst een verfrissend geluid. Je zou het kunnen opvatten als eerbetoon aan de macht van het winkelend publiek als het om ethische kwesties gaat. Een consument die kiest voor scharrel- of rondeeleieren – een markt die met de jaren is gegroeid – vindt het lot van de kip kennelijk belangrijker dan zijn of haar portemonnee.

(3) Tegelijk gelooft Haring dat moraliseren over mensen- of dierenwelzijn de gezonde werking van de markt in gevaar brengt. In zijn boek *Waarom cola duurder is dan melk* bekennt hij op zeker moment afgestapt te zijn van *Fairtrade*-koffie¹⁾. “Als ik van die dure *Fairtrade*-koffie koop, ben ik de koffieboer er dan niet feitelijk voor aan het belonen dat hij een achterhaalde keuze heeft gemaakt?” Wat niet rendeert, verdient het niet over-

eind te blijven. In het interview vertelt de filosoof harder en zakelijker te zijn geworden nu hij begrijpt hoe de markt werkt.

(4) Daarmee wordt waarde wel heel gemakkelijk gelijkgesteld aan wat de consument daar voor wil uitgeven. Hoe weet Haring zo zeker dat de koffieboer op een achterhaalde manier produceert? Is het gedrag van de consument daarvoor het enige bewijs? Vinden consumenten ‘zuivere koffie’ echt een waardeloos product, of zijn er andere redenen dat ze kiezen voor het huismerk? Misschien zijn er zo veel keurmerken dat ze door de bomen het bos niet meer zien. Of misschien horen ze nooit meer iets over die boeren uit Zuid-Amerika.

(5) Wat we van waarde achten, hangt af van de informatie die we binnenkrijgen. Kranten, scholen en kritische burgers spelen daarin een rol, maar bij het ‘in de markt zetten’ van producten zijn grote supermarktketens nogal in het voordeel, zeker vergeleken met arme koffieboertjes – of met hun West-Europese collega’s. Grote supermarkten kunnen overal vrolijke

affiches ophangen die wel het voordelige fruit in beeld brengen, maar niet de boer die wordt uitgeknepen.

65 (6) Onlangs meldde *Trouw* dat de fusie tussen een Nederlandse en een Belgische supermarktketen de nieuwe gigant inspireert tot een bezuiniging van 500 miljoen.

70 Gevreesd wordt dat boeren en tuinders daarvoor moeten bloeden met een nóg lagere vergoeding voor hun waar. Alsof een kilo peren in Nederland nog niet goedkoop genoeg is.

75 (7) Het zou niet voor het eerst zijn dat de boeren onder druk worden

gezet. Eerder dit jaar, meldde het artikel, wist een supermarkt leveranciers van groenten via een boycot te dwingen hun prijzen te verlagen. Je

80 vraagt je af: produceren deze boeren volgens een achterhaalde methode, omdat de consument goedkope groenten wil? Of is het achterhaald dat de supermarkt ons spullen aan-

85 smeert zonder erbij te vertellen hoe die prijs tot stand is gekomen – en dus zonder dat de vraag wat een eerlijke prijs ons waard is überhaupt bij het winkelend publiek kan

90 opkomen?

naar: Leonie Breebaart

uit: Trouw, 3 september 2016

Leonie Breebaart is redacteur filosofie bij dagblad Trouw en is columniste.

noot 1 *Fairtrade* is een organisatie die koffieboeren in armere landen een goede prijs voor hun koffie biedt.

Tekst 3 Wat is daar nou erg aan?

“Van een filosoof zou je het misschien niet verwachten, maar in het laatste nummer van *Filosofie Magazine* zegt Bas Haring het volgende: ‘Praten over wat waarde heeft, is vrijblijvend. Gedrag, zoals geld betalen, laat zien wat we werkelijk van waarde vinden.’” (regels 1-8)

- 1p 29 Wat is blijkens tekst 3 voor filosoof Haring doorslaggevend bij het bepalen van wat van waarde is?
- A de stem van de meerderheid
  - B ideeën over ethiek
  - C ideologische principes
  - D koopgedrag
  - E moralisme

- 1p **30** Citeer uit tekst 3 het logisch principe dat blijktens die tekst ten grondslag ligt aan Bas Harings beslissing voortaan geen *Fairtrade*-koffie meer te kopen.

In alinea 3 en 4 van tekst 3 is te lezen dat Haring *Fairtrade*-koffie duur vindt en daaruit wordt de conclusie getrokken dat deze koffie niet voldoet aan de wensen van de consumenten.

- 1p **31** Vat in één zin samen waarom deze conclusie volgens alinea 4 van tekst 3 niet juist is. Gebruik voor je antwoord niet meer dan 20 woorden.

Volgens tekst 3 is er sprake van een problematische verhouding tussen consumenten en supermarkketens.

- 2p **32** Vat samen wat het probleem in deze verhouding is, gelet op de strekking van de tekst. Neem daartoe de nummers van de zinnen uit onderstaande tabel over en noteer daarachter het vervolg van zin 1 en 2. Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 40 woorden.

zin 1	De supermarkketens willen ...
zin 2	Daarom ...
zin 3	Daardoor missen consumenten de informatie die nodig is om de waarde van producten in te schatten.

- 2p **33** Hoe kan tekst 3 het best worden getypeerd?
De tekst is vooral te typeren als
- A een beschouwing, omdat de lezer door de vele onbeantwoorde vragen over ethische kwesties rondom voedsel aan het denken wordt gezet.
  - B een beschouwing, omdat de lezer op grond van de tekst een afweging kan maken over een belangrijke ethische kwestie rondom voedsel.
  - C een betoog, omdat in de tekst wordt beargumenteerd waarom de handelswijze van grote supermarkketens afkeurenswaardig is.
  - D een betoog, omdat in de tekst wordt beargumenteerd welke manier van denken de juiste is in ethische kwesties rondom voedsel.

Een kritisch lezer kan in bepaalde woorden en woordgroepen uit alinea's 5 en 6 van tekst 3 een kritische houding tegenover de handelswijze van supermarktketens zien.

- 1p **34** In welke van onderstaande reeksen is dat bij alle woorden en woordgroepen het geval?
- A 'in de markt zetten' (regel 55), voordelige fruit (regel 61-62), uitgeknepen (regel 63), een bezuiniging van 500 miljoen (regel 67-68)
  - B in het voordeel (regel 57), arme koffieboertjes (regel 58), in beeld brengen (regel 62), hun waar (regels 71-72)
  - C kritische burgers (regels 53-54), hun West-Europese collega's (regel 59), een nóg lagere vergoeding (regel 71), Alsof (regel 72)
  - D vrolijke affiches (regels 60-61), uitgeknepen (regel 63), inspireert tot een bezuiniging (regels 67-68), bloeden (regel 70)

Tekst 3 kan worden opgedeeld in twee delen, namelijk alinea 1 tot en met 3 en alinea 4 tot en met 7.

- 1p **35** Alinea 1 tot en met 3 enerzijds en alinea 4 tot en met 7 anderzijds verhouden zich tot elkaar als
- A argument en weerlegging.
  - B probleem en oplossing.
  - C standpunt en ontkrachting.
  - D specificatie en veralgemenisering.
  - E vraag en antwoord.

In tekst 3 worden twee misstanden rondom voedselproducten aan de orde gesteld.

- 2p **36** Welke twee oplossingen zou een kritische consument voor deze misstanden kunnen verlangen van de supermarkten, gelet op wat in alinea 7 van tekst 3 wordt besproken?
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.